
UDK 811.163.6'367.626"15"

Alenka Jelovšek

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

NEOSEBNA RABA OBLIKE *ONO* V JEZIKU SLOVENSКИH PROTESTANTSКИH PISCEV 16. STOLETJA

V delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je oblika *ono* pod vplivom nemščine rabljena tudi neosebno. V prispevku so na podlagi nemških normativnih virov predstavljene njene funkcije, analizirani so njena pogostnost in tipi besedil, v katerih se pojavlja. Na podlagi vzorčnih besedil so v primerjavi s predlogami predstavljene slovenske prevodne možnosti za nemški neosebni *es* in njihova izraba pri posameznem avtorju.

Ključne besede: slovenščina, 16. stoletje, neosebna raba osebnega zaimka, kalkiranje

In the works of the Slovene 16th-Century Protestant writers, the form *ono* 'it' is under German influence used impersonally. Based on German normative sources, the article presents its functions, analyzes its frequency and types of texts in which it appears. Comparing sample texts with the translation sources, the author outlines Slovene translation possibilities for the German *es* and their employment by each author.

Keywords: Slovene, 16th Century, impersonal use of the personal pronoun, calquing

0 Uvod

V delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja se imenovalniška oblika tretjeosebnega zaimka srednjega spola *ono* pogosto rabi neosebno, brez denotata, enakega samostalnika srednjega spola. Sočasni normativni priročnik, Bohoričeva slovnica *Arcticae horulae*, takšne rabe ne pozna, podobno tudi druge slovnice, ki so ji sledile, presenetljivo pa jo omenja Toporišič v *Slovenski slovnici* (2000: 575) kot kalk iz nemščine v starejših obdobjih, in sicer ob nevezljivih, samo formalno prisojevalnih glagolih, kjer nemščina uporablja nepravi osebek, ki je enak obliki osebnega zaimka za 3. osebo srednjega spola *es*.

V nadaljevanju so predstavljeni obseg neosebne rabe *ono* in njegove funkcije v 16. stoletju, pri čemer je upoštevana samo imenovalniška oblika.¹ Ob primerjavi z nemškimi izvorniki je na kratko orisano tudi razmerje neosebne *ono* do drugih prevodnih možnosti za nemški neosebni *es* po posameznih funkcijah.

¹ V slovenščini se je sicer neosebni *ono* v nekaterih vlogah uporabljal tudi v roditeljskem in tožiljskem, vendar ga je zaradi velikega obsega gradiva in homonimije z drugimi oblikami težko natančno kvantificirati. Rodilniška oblika *ga* je homonimna z naslonsko obliko osebnega zaimka za 3. osebo v tožiljskem in roditeljskem moškega spola, tožilniška *je* pa z naslonskimi oblikami v roditeljskem ednine ženskega spola in tožiljskem množini vseh treh spolov ter tudi s sedanjkom glagola *biti* v 3. os. ednine, zato je njen pomen pogosto težko določiti brez obširnega konteksta in včasih celo primerjave z izvornikom.

1 Slovnčne funkcije oblike *ono* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja

Analiza gradiva² kaže, da je bil lahko v 16. stoletju *ono* rabljen širše, ne le ob nevezljivih glagolih. Primerjava s sočasnim stanjem v nemščini je pokazala, da je nastopal v enakih položajih kot njegov nemški ustreznik *es*, ki ima tudi v sodobnem jeziku več različnih funkcij. Te so deloma kazalne (prim. VIDOVIČ MUHA 2000: 79), deloma pa izvirajo iz nemškega skladenjsko omejenega besednega reda in neopustljivosti osebka. V teh funkcijah *es* ni zaoblika, ampak ekspletivna prvina, pomensko prazni element brez denotata, zato se ga označuje tudi kot *neforični ono* (nem. *nicht-phorisches es*) (ZIFONUN 1997: 38).

Ob primerjavi s sočasnim stanjem v nemščini in sodobnimi nemškimi slovnčnimi opisi lahko določimo pet glavnih slovnčnih funkcij oblike *es*, v katerih je v 16. stoletju po kalkiranju nastopal tudi slovenski *ono*. Ločujemo jih na podlagi denotata zaimka, njegove znotrajbesedilne kazalne funkcije in ujemanja s predikatom.

1.1 Prva in osnovna funkcija *ono* je osebnozaimenska; denotat je v tem primeru koreferenčen z denotatom samostalnika srednjega spola in pomeni neudeleženca govornega dejanja, ki je besedilno določen, torej ga je mogoče v besedilu nedvoumno identificirati – umestiti v čas in prostor in kvantificirati (VIDOVIČ MUHA 2000: 80). Takšna raba zaimka je identična današnji in v tem prispevku ne bo analizirana.

1.2 Druga funkcija je prvi podobna v tem, da ima zaimek denotat, ki pa je koreferenčen z delom predhodnega besedila; *ono* je torej anafora, ki se sonanaša na isto jezikovno dejansko kot predhodni stavek ali del stavka v besedilu (KRANJC 2006: 160). V sodobni knjižni slovenščini to vlogo opravlja posamostaljeni kazalni zaimek srednjega spola ednine *to*³ (TOPORIŠIČ 2000: 340), v nemščini pa se v tem primeru rabi osebni zaimek srednjega spola,⁴ ki se je po interferenci uporabljal tudi v slovenščini 16. stoletja.

(1) Ieli tedai hudo fa temi dobremi inu Suetemi Ozhaki hoditi? *ono* bi ne bilo hudo (JPo 1578, II: 30).

Ifts demm böß das man den lieben Vättern folget? *Es* were wol nit böß (SA 1559: XXI).

1.2.1 Kot podtip anaforičnega *ono* lahko označimo rabo v zvezah *ono* + glagol biti + samostalniški povedkovnik.

² Osnovno gradivo za iskanje neosebnega *ono* je bila abecedno urejena listkovna kartoteka s popolnim izpisom 53 knjižnih izdaj slovenskih protestantov 16. stoletja, zbrana v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

³ Njegova kazalnost je v tem primeru znotrajbesedilna (VIDOVIČ MUHA 2000: 81), nastopa v vlogi nedvoumnega besedilnega koreferenta (VIDOVIČ MUHA 1996: 118).

⁴ CORBETT (1991: 203–218) navaja, da je raba srednjega spola v primerih, ko sonanašalni izraz anafore ni označen za spol (npr. glagolska zveza), značilna za številne, tudi neindoevropske jezike, saj je srednji spol običajno rabljen za označevanje neživega in je tako semantično najprimernejši za t. i. nevtralnno ujemanje. Evropski jeziki v tej vlogi običajno uporabljajo osebni ali kazalni zaimek.

- (2) Chrifthus je ta Bug, kateriga fo ony iskuhfali. Moises pak pravi: *Onu* je ta pravi edini Bug bil (TPo 1595, II: 99).

Chrifthus fey der Gott / den fie verfuchet haben. Mofes aber fpricht: *Es sey der ware einige Gott geweft* (LH 1566, II: LIXb).

Da gre za podtip anaforičnega *ono*, kaže osebkovo nenadzorovanje ujemanja glagolske vezi v povedku, podobno kot v tovrstnih identifikacijskih stavkih v sodobni slovenščini, kjer pa je namesto osebnega prav tako kot pri drugih anaforah rabljen kazalni zaimek (TOPORIŠIČ 2000: 609).

1.3 V prvih dveh funkcijah je *ono* zaoblika, ki ima lasten denotat; obe vlogi slovenščina pozna še danes, čeprav jo v drugem primeru opravlja drugačno jezikovno sredstvo. Tretja funkcija pa predstavlja prehod med forično in neforično rabo zaimka: zadnji je podobna po svoji strukturi omejenosti, saj je vezana na zložene povedi z osebkovim ali predmetnim odvisnikom ali stavke z nedoločniškim osebkom. Tretjeosebni zaimek v nemščini in slovenščini 16. stoletja nastopa v glavnem stavku⁵ kot soodnosni izraz (korelat) odvisnika, zato ga lahko označimo kot kazalno prvino, ki pa se od anaforičnega *ono* razlikuje po tem, da deluje kot napovedovalec sledečega besedila, torej katafora.

- (3) Inu S. Paul od tiga tudi taku pishe, *Onu* ie guishnu rifniza, inu ena draga vredna beffeda, de Iefus Chrifthus je prishal na ta Sueit, te Greshnike ifuelizhati / Vnd S. Paulus von difen auch also schreibt, *Es ift gewißlich wahr [...]* Das Jefus Chrifthus ift komen auff die Welt/die Sünder felig zu machen (TC 1567: B8b).⁶

V glavnem stavku lahko stoji na prvem mestu⁷ ali za osebno glagolsko obliko. V tem primeru je v nemščini neobvezen, v slovenščini 16. stoletja pa se na nepravem mestu ne pojavlja.

1.4 V zadnjih dveh funkcijah je tretjeosebni zaimek srednjega spola prava neforična prvina, torej prvina brez denotata, ki ima samo skladenjsko funkcijo. V prvem primeru jo izsili členitev po aktualnosti. T. i. *Platzhalter* oziroma *položajni ono* namreč v trdilih stavkih zavzema prvo mesto pred glagolom v povedku (tema) in s tem omogoča stavčnemu členu, ki bi sicer moral stati na prvem mestu v stavku (osebek ali prislovno določilo), da se premesti v rematski del stavka za osebno glagolsko obliko.

- (4) **Dalmatin:** *Onu* nej vezh takou Ebenou lejs prihfäl, nej ga tudi bilu viditi, notèr do danafhniga dne (1 Kr 10,12).⁸

Luther: *Es kam nicht mehr solch Hebenholtz / ward auch nicht gesehen / bis auff diesen tag* (1 Kr 10,12).

⁵ V povedku glavnega stavka je pri osebkovem odvisniku neosebni glagol ali vez + pridevniški/samo-stalniški povedkovnik, pri predmetnem pa prehodni glagol.

⁶ Trubarjev *Ta celi katehismus* iz leta 1567 je dvojezično slovensko-nemško besedilo, ki je bilo namenjeno za verski pouk in učenje nemščine (RUPEL 1966: 22).

⁷ Za prvo mesto v stavku velja tudi mesto za veznikom.

⁸ Pri primerih, ki so vzeti iz elektronskih virov (www.biblija.net, *Biblia Slovenica*), navajam samo biblijsko vrstico.

Za položajni *ono* je značilno, da njegovega mesta ne odpre ne pomensko- ne strukturoskladenjska vezljivost glagola v povedku (ZIFONUN 1997: 1082; prim. ŽELE 2001: 69). *Ono/es* ima tako le funkcijo zapolnjevanja obveznega mesta v stavku (ničta tema) in ne nadzoruje ujemanja, glagol v povedku se ujema s pravim osebkom. Ker ima čisto položajno funkcijo, v nemščini izgine, če prvo mesto v stavku zasede druga prvina.

1.4.1 V podtip položajnega *ono* lahko uvrstimo v 16. stoletju uveljavljeno rabo ob posamostaljeni rabi količinskega zaimka (predvsem *vse, oboje*). Primerjava z nemščino pokaže, da v 16. stoletju (vsaj pri Luthru) posamostaljeni količinski zaimki v osebkovi vlogi običajno niso stali pred osebno glagolsko obliko, kadar jim ni sledil prilastkov odvisnik, ampak so bili potisnjeni za osebno glagolsko obliko, pred njo pa je stala ekspletivna prvina *es*. Prek prevodov je tovrstna raba prišla tudi v slovenščino.

(5) **Dalmatin:** *onu je vse* fkusi njega, inu k'njemu ftvarjenu (Kol 1,16).

Luther: *Es ist alles* durch jn vnd zu jm geschaffen (Kol 1,16).

1.5 V zadnji funkciji je *ono* formalni osebek, tj. formalni stavčni člen, ki zaseda obvezno razvito osebkovo mesto, nima pa nobene pomenske vloge. Nastopa ob različnih tipih povedkov, npr.:

a) polnopomenski glagoli brez dopolnil, ki označujejo naravne pojave ali zvoke:

(6) **Trubar:** *Natu fo ty ludie, kir fo poleg* stali inu poslushali, diali, *Onu* ie fagarmelu. Ty drugi fo diali, En Angel ie shnim gouuril (Jn 12,29).

Luther: *Da sprach das volck das da bey stunde / vnd zuhöret / Es donnerte. Die andern sprachen / Es redte ein Engel mit jm* (Jn 12,29).⁹

b) vez + povedkovnik, ki označuje čutne zaznave, navedbe časa:

(7) **Dalmatin:** [*O*]nu fe vidi, kakòr de bi hotil nove Boguve osnanjovati (Apd 17,18).

Luther: *Es sihet als wolte er neue Götter verkündigen* (Apd 17,18).

(8) **Trubar:** *Onu* ie pag bilu okuli te deffete vre (Jn 1,39).

Luther: *Es war aber vmb die zehende stunde* (Jn 1,39).

c) polnopomenski glagoli z dopolnilom v dajalniku/tožilniku (logični osebek):

(9) **Dalmatin:** *Onu* fe je pak Iudu taku godilu po beffedi tiga GOSPVDA (2 Kr 24,3).

Luther: *Es geschach aber Juda also / nach dem wort des HERRN* (2 Kr 24,3).

Pričakovali bi, da se bo v ta tip uvrščala tudi raba rodilnika ob zanikanih glagolih, vendar je ob primerjavi z nemščino, ki tovrstne rabe ne pozna, razvidno, da se *ono* uporablja samo takrat, ko je tudi v nemščini zanikani osebek premaknjen v rematski položaj s pomočjo položajnega *es*, zato so primeri z zanikanim rodilnikom uvrščeni med položajne *ono*.

(10) **Dalmatin:** *Onu* nej obene Skale, jeft rifnizhnu obene nevém (Iz 44,8).

Luther: *Es ist kein Hort / Jch weis ja keinen* (Iz 44,8).

⁹ V biblični vrstici se pri Luthru pojavi še en neosebni *es*, in sicer v položajni vlogi. Trubar ga je v tem primeru opustil (prim. 1.5).

č) trpnik in vez + trpni deležnik, ki izraža stanje po opravljenem dejanju:

(11) **Trubar:** Natu kadar ie Iefus bil ta efsih ufel, ie rekal, *Onu* ie doperneffenu, inu perkloni to glauo, inu da gori ta duh (Jn 19,30).

Luther: Da nu Jhesus den Essig genomen hatte / sprach er / *Es* ist volnbracht. Vnd neiget das Heubt vnd verschied (Jn 19,30).

V trpnem pomenu se v nemščini uporablja tudi nedoločni osebni zaimek *man* (HELBIG, BUSCHA 2001: 243). ki so ga v slovenščini 16. stoletja občasno prav tako prevajali z neosebni *ono*:

(12) Sakai *ono* fe guishno naideio mei Oblaftniki, da nikateri fuoi inu Boshij Sard vkupe meshaio (JPo 1578, II: 117).

Denn *man* findt wol, das etliche im Regiment vñ Emptern sitzen/die Gottes vnd jren eygen zorn in einander brewen (SA 1559, II: C).

2 Avtorji in dela

2.1 Neosebna raba zaimka *ono* se pojavlja pri večini slovenskih protestantskih piscev, vendar v zelo različnem obsegu. Številčno daleč najpogostejša je pri Trubarju (več kot 1400 pojavitev, od tega več kot 1100 samo v njegovem zadnjem delu *Hišna postila*), sledi mu Dalmatin z okoli 200 pojavitvami, pri Juričiču se neosebni *ono* pojavi okoli 20-krat, pri avtorjih manjših del – Janžu Tulščaku, Matiji Trostu, Felicijanu Trubarju¹⁰ in Janžu Znojilšku – pa je pojavitev manj kot 10. Kot izjemo lahko izpostavimo Sebastijana Krelja,¹¹ pri katerem se v relativno večjem opusu, kot ga imajo zadnji naštetih avtorji, neosebni *ono* pojavi samo enkrat.¹²

2.2 Po pričakovanju je neosebna raba zaimka *ono* najpogostejša v prevodnih besedilih, redkejša v samostojneje tvorjenih.¹³ Če ne upoštevamo Trubarjeve *Hišne po-*

¹⁰ Pri Felicijanu Trubarju (1595) gre za novo izdajo protestantske pesmarice (1574, 1584), ki je pomnožena z novimi teksti različnih avtorjev. Felicijan Trubar sam po Ruplu (1566: 43) ni napisal ničesar slovenskega, zato se te številke nanašajo le na delo v njegovi izdaji. Neosebni *ono* se v obeh primerih pojavi v nepodpisani pesmi, zato teh pojavitev ni mogoče pripisati specifičnemu avtorju.

¹¹ Krelj je v svojem uvodu k prevodu Spangenbergove postile opozoril na germanizme, ki so bili po njegovem značilni predvsem za kranjsko-koroški prostor, in se zavzel za čistejšo slovenščino (KPo 1567: VII). V skladu s tem lahko razumemo tudi njegovo izogibanje neosebni *es*, čeprav sicer tudi sam ni dosledno odpravljaval vseh germanizmov (RIGLER 1986: 31).

¹² Če želimo te številke postaviti v kontekst, jih je treba nujno primerjati s skupnim obsegom del posameznih avtorjev: tako celoten Trubarjev korpus sestavlja okoli 1,5 milijona besed, *ono* pa predstavlja 0,9 % tega števila. Pri Dalmatinu je delež manjši: 0,2 %, pri Juričiču samo 0,08 %, pri Krelju je ta delež še osemkrat manjši, torej 0,01 %. Pri avtorjih z manjšim opusom je delež pojavitev *ono* glede na celotno število besed višji kot pri Krelju, a nižji kot pri Trubarju: pri Znojilšku 0,4 %, pri Tulščaku 0,2 % (kot pri Dalmatinu), pri Trostu 0,05 % in pri Felicijanu Trubarju 0,06 %. Za podatke o številu besed pri posameznem avtorju se zahvaljujem dr. Majdi Merše.

¹³ Ker gre pri večini protestantskih del za prevode, so samostojno tvorjeni teksti predvsem razni uvodi. Največkrat se *ono* pojavlja v Trubarjevih obsežnih uvodih k novozaveznim prevodom, kar je presenetljivo, saj so nanje bolj kot Luthrovi nemški biblijski uvodi vplivale Erazmove latinske *Annotationes* (AHAČIČ 2007: 273–274).

stile, ki je po stopnji odvisnosti od predloge tako specifična, da jo je treba obravnavati posebej, se neosebni *ono* kar v 85 odstotkih primerov pojavlja v prevodih Biblije (Trubarjevi prevodi Nove zaveze in Psalmov, Dalmatinovi prevodi), pa tudi v nekaterih ostalih delih (Trubarjevi katekizmi, *Artikuli* in *Cerkovna ordnina*, *Regiŝter*, Znojilŝkov *Katekizem*) se pogosto pojavlja v biblijskih citatih:

- (13) Isuelizhana fi Ti, kir fi Verouala, Sakai *onu* bode doperneffenu tu, kar ie tebi pouedanu od tiga Gofpudi (TR 1558: g2b).
Trubar: Inu isuelizhana fi ti, kir fi uerouala ŝakai *onu* bode dokonanu, kar ie tebi pouedanu od tiga Gofpudi (Lk 1,45).
Luther: Vnd o selig bistu / die du gegleubt hast / Denn *es* wird volendet werden / was dir gesagt ist von dem HERRN (Lk 1,45).
- (14) *Onu* ie en Reslotik vmei eno Sheno, inu vmei eno Dezhlo (TO 1564: 99b).
Dalmatin: Mej eno Sheno inu Dejzhló je reslozhik (1 Kor 7,34).
Luther: Es ist ein vnterscheid / zwischen eim Weibe vnd eine Jungfraw (1 Kor 7,33).
- (15) Obtú, meŝene miŝli iméti, je enu ŝovrashtvu supèr Boga, satu ker nej Boshji Poŝtavi podvèrshenu: sakaj *onu* tudi nepremore (ZK 1595: 67).
Dalmatin: Obtú, meŝene miŝli iméti, je enu ŝovrashtvu supèr Boga, satu ker nej Boshji Poŝtavi podvèrshenu: sakaj *onu* tudi nepremore (Rim 8,7).
Luther: Denn fleischlich gesinnet sein / ist eine Feindschafft wider Gott / Sintemal es dem gesetze Gottes nicht vnterthan ist / denn er vermag es auch nicht (Rim 8,7).

2.3 Opazno je neosebni *ono* odsoten iz pesemskih besedil, kjer so zahteve verzifikacije (določeno ŝtevilo zlogov, tudi rima) povzročile obsežnejšo predelavo tujejezičnih predlog in s tem tudi izvirnejšo slovensko skladnjo. Izjema so biblijski psalmi v Trubarjevem in Dalmatinovem prevodu in primer iz Dalmatinove pesmarice *Ta celi catehismus* (1584) v (nepodpisani) pesmi, ki ni urejena v silabični verz.

- (16) *Onu* je pak tudi k'vezhnimu isvelizhanju potreba, de ŝe svèŝtu veruje, de je Iesus Christus Boshy Syn, je Bug inu Zhlovik (DC 1584: XXVI).

Enak primer najdemu tudi v pomnoženi izdaji te pesmarice, ki jo je uredil Felician Trubar (1595: XXXIII); v njej najdemo ŝe en primer neosebnega *ono* (prav tako v nepodpisani pesmi), ki pa se nanaŝa neposredno na biblijski tekst.

- (17) *Onu* je bulŝhi de on vmerje, Koker kej vŝa gmajna pogine (TŝC 1595: CLXXI).
Luther: *Es* ist vns besser / ein Mensch sterbe fur das Volck / denn das das ganze Volck verderbe (Jn 11,50).

2.4 Ŝe razporeditev po delih jasno kaže, da gre pri neosebnem *ono* večinoma za prevodno prevzemanje tuje rabe, za katero je imela slovenŝčina že razvite lastne izrazne moŝnosti.¹⁴ Vendar to prevzemanje tudi pri posameznem avtorju ni bilo enotno, močnejŝe je bilo v določenih tipih kot v drugih. Razmerje med njimi je predstavljeno v nadaljevanju.

¹⁴ To pokaže tudi primerjava prevodov nemŝkega *es* v posameznih odlomkih (prim. 5).

3 Tipi rabe neosebnega zaimka *ono* pri posameznih piscih

3.1 Številska primerjava rabe neosebnega *ono* v določenih tipih pokaže, da je bil v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja najpogosteje rabljen kot korelat, torej kataforična prvina, ki napoveduje osebkov odvisnik. Najizraziteje je to pri Trubarju, kjer gre za tovrstno rabo kar v okoli 70 odstotkih primerov;¹⁵ pri Dalmatinu je delež korelatnega *ono* okoli 50 odstotkov, pri Juričiču pa okoli 40. Tudi pri ostalih avtorjih, kjer gre le za nekaj pojavitev, je korelatni *ono* običajno najpogostejši: pri Felicijanu Trubarju sta v tej vlogi obe pojavitvi, pri Tulščaku štiri od šestih.

(18) *Onu* ie ena shlahtna reizh, poterpeshliu biti (TkM 1579: 33a).

(19) *Onu* ia nei tuoia vola, de bi gdu imel sgublen byti (TkM 1579: 72a).

3.2 Izjema glede rabe korelatnega *ono* je Znojilšek, pri katerem je ta funkcija v manjšini: pri njem prevladuje raba kazalnega *ono* (v 2/3 primerov) kot anafore, ki je pri Dalmatinu na drugem mestu (ok. 20 odstotkov pojavitev), pri Trubarju (8 odstotkov) in Juričiču (5 odstotkov) pa je ta tip najredkejši. Drugi avtorji zaimka *ono* v tej funkciji ne uporabljajo.

(20) Kaj fe rezhe v' Mebej hoditi? *Onu* fe rezhe ta della tiga Melsa dopernefti (ZK 1595: 150).

3.3 Ostali dve funkciji – *ono* kot položajni element in kot formalni osebek – sta pri različnih avtorjih rabljeni različno pogosto. Pri Trubarju in Juričiču je formalni osebek (pri Trubarju ok. 10 odstotkov, pri Juričiču predstavlja kar tretjino primerov) pogostejši od položajnega *ono* (9 oziroma 20 odstotkov), pri Dalmatinu je razmerje obratno: kot položajni element nastopa v ok. 20 odstotkih, kot formalni osebek pa v 13 odstotkih.

Formalni osebek najdemo pri še dveh avtorjih – Znojilšku (en zgled) in Krelju, kjer je to sploh edini primer neosebne rabe zaimka *ono*.

(21) Godili fe pak vfelei povfod tako, kako tukai Angeli fposnaio inu poio? *Onu* fe godi, kakòr pàr drusih vfih takih profhnijh inu shelijh (KPo 1567: XXXIX).

Gehets denn auch nach difem wunsch? Es gehet diefem Engelifchem wunfch / wie es allen andern wunfchen pfleret zugehen (SA 1558, I: XXVIII).

3.4 Samo en primer najdemo tudi pri Trostu, kjer pa gre za položajni *ono* v povezavi s posamostaljenim količinskim zaimkom.

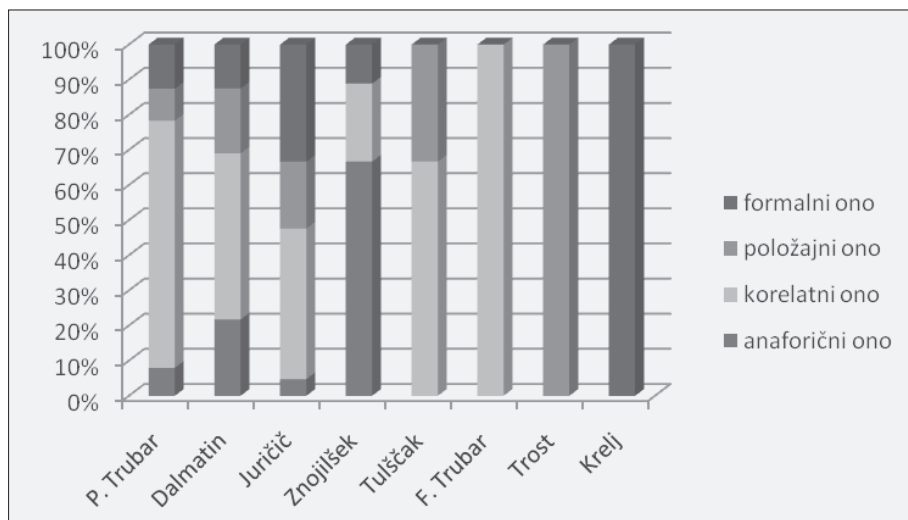
(22) *Onu* fi more od mene vfakateri foditi inu dèrshati, kar hozhe, ali ieft v'moim fercei nar buile vém (TtPre 1588: 77).

Položajni *ono*, in sicer njegov podtip ob roditeljskem osebkju v zanikanem stavku, najdemo tudi pri Tulščaku.

(23) sakai *onu* ficer nei nikogar, kateri bi mogel fa nas voiskouati (TkM 1579: 119a).

¹⁵ Spet ob neupoštevanju Trubarjeve *Hišne postile* (prim. 4).

3.5 Razmerja med tipi neosebnega *ono* so torej pri posameznih avtorjih različna, večinoma pa prevladuje raba korelatnega *ono*, kot kaže tudi spodnja slika.

Slika 1: Razmerja med tipi neosebnega *ono* pri posameznem avtorju.

4 Razmerje med tipi neosebnega *ono* v *Hišni postili*

Trubarjevo zadnje besedilo, *Hišna postila*, je nastalo tik pred njegovo smrtjo leta 1586, izšlo pa je šele devet let pozneje, ko ga je za tisk pripravil Andrej Savinec.¹⁶ V njem je vpliv nemščine na skladnjo toliko večji,¹⁷ da ga je treba obravnavati posebej, saj so »številna mesta v delu prevedena člensko, ustreznično in celo besednoredno povsem enako« (MERŠE 2010: 30).¹⁸

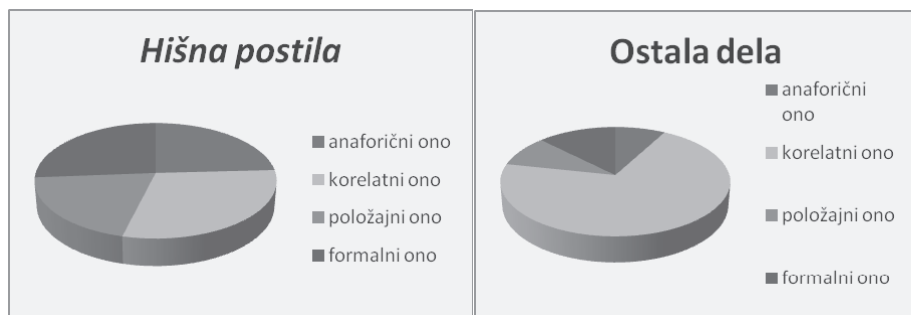
To poleg samega števila pojavitev (več kot 1100 oziroma 70 odstotkov vseh) kaže tudi primerjava razmerja med posameznimi tipi rabe. Medtem ko je v biblijskih besedilih absolutno prevladoval korelatni *ono*, ki je predstavljal kar okoli 70 odstotkov

¹⁶ V kolikšni meri je Savinčeva priredba besedila vplivala tudi na pogostost rabe neosebnega *ono*, je nemogoče ugotoviti, vendar relativno pogosta raba te vrstine tudi v zgodnejših Trubarjevih tekstih dopušča možnost, da pri tem ni šlo le za prirejevalčev vpliv.

¹⁷ To bi lahko povezali tudi z ugotovitvami Jakoba Riglerja (1968) o treh Trubarjevih jezikovno-ustvarjalnih obdobjih, ki jih je določil na podlagi njegovega glasovnega sistema. Rigler postavlja zarezno v Trubarjevem ustvarjanju med leti 1567 in 1574, ko je po Riglerjevem mnenju zaradi dolge odsotnosti iz domovine in pretrgane kontinuitete v pisanju prišlo do sprememb v primerjavi z jezikom del iz obdobja pred 1567. Vendar primerjava z drugimi deli, ki so nastala v tem zadnjem obdobju, kaže, da kalkiranje nemškega neosebnega es v njih ni bolj prisotno kot v zgodnejših delih (v TT 1577 se neosebni *ono* pojavi samo 12-krat, kar je glede na dolžino primerljivo z zgodnejšimi novozaveznimi prevodi, v TT 1581–82 pa je Trubar ohranil vse primere iz prejšnjih prevodov, dodatnih pojavitev neosebnega *ono* v tem delu ni. Zato ostaja TPo 1595 specifična tudi znotraj zadnjega obdobja Trubarjevega ustvarjanja.

¹⁸ Tudi Jochen Raecke (1995) opozarja na Trubarjevo prevajanje nemškega izvornika *de verbo ad verbum* in to ponazarja s številnimi odlomki.

pojavitvev, je raba različnih tipov v *Hišni postili* enakomernejša. Anaforični *ono* se pojavlja v okoli 22 odstotkih primerov, položajni v okoli 19 (od tega skoraj polovica ob količinskem zaimku), korelatni predstavlja 28 odstotkov pojavitvev, formalni pa 25.

Slika 2: Primerjava razmerja med tipi neosebnega *ono* v *Hišni postili* in drugih Trubarjevih delih.¹⁹

Posebnost *Hišne postile* je tudi kalkirano prevajanje nemškega konjunktiva (*es sey* itd.) z *ono fi* itd., ki predstavlja okoli 6 odstotkov primerov. V tej zvezi se lahko pojavi katerikoli od štirih tipov neosebnega *ono*, daleč najpogostejši pa je položajni.

- (24) Sakaj kar je is vunaj inu pres Christufa, *onu fi bodi* taku zhaftitu inu veliku kakor onu kuli hozhe, taku onu nihter nej kakor Bofhje fhentovanje (TPo 1595, I: 43)
Dennwas außfer vnnd on Chrifto ift / *es sey* fo herzlich vnnd groß es jmmër wölle / fo ifts nichts denn Gotteslefterung (LH 1566, I: XXVIB).
- (25) Kateri malu ima, ta mißli, koku bi tudi nekaj mogel sadobiti, *onu fi* terpi na tem shkodo, gdur hozhe (TPo 1595, II: 121).
Wer wenig hat / der denckt wie er auch etwas vberkomme / *es leyd* drüber schaden wer da wöll (LH 1566, I: LXXVIIIIB).
- (26) Sakaj *onu* bodite ty Karfheniki taku popolnoma, kakor ony kuli hote, taku vñaj Mefsu inu Kry drugiga nesna, kakor nad teim Krifhom fe kerzhiti (TPo 1595, I: 275).
Deñ *es* feyen die Christen fo wolkommen fie jmmër wöllën / fo kan doch fleißch vnd blut anders nit denn ob den creutz sich rümpfen (LH 1566, I: CLX).
- (27) Sakaj njegova pomuzh ima ena vezhna pomuzh biti, na tej imamo my sadofti imejti, *onu fi* pojdi s'tem potelefnim kakor onu hozhe (TPo 1595, I: 71).
Denn fein hüßlffe foll ein ewige hüßlffe fein / daran follën wir vns genügen laffen / *es* gehe mit dem zestlichen wie es wölle (LH 1566, I: XLIII).

Goli številski podatki, kot so bili navedeni, pa ne dajo pravega vpogleda v dejanski obseg rabe neosebnega *ono* v primerjavi z *es* v nemških izvornikih. Zato bodo v nadaljevanju na manjšem besedilnem vzorcu predstavljeni načini prevajanja nemškega neosebnega *es* v *Bibliji* in dveh postilah, Luthrovi in Spangenbergovi.

¹⁹ Pri prikazu razmerij v *Hišni postili* so primeri kalkiranega prevajanja nemškega konjunktiva (4.3) vključeni v ustrezní tip neosebnega *ono* in niso predstavljeni posebej.

5 Prevajanje nemškega neosebnega *es* v protestantskih besedilih

Pregled nemških izvirkov, ki so jih prevajali slovenski protestantski pisci, kaže, da je v nemščini raba *es* bistveno pogostejša kot v slovenskih prevodih, kar kaže, da so prevajalci v teh funkcijah uporabljali tudi drugačna sredstva. Kot vzorčni zgledi, ki bodo pokazali prevodne možnosti za nemški *es* pri posameznih avtorjih, so bili izbrani Matejev evangelij iz Luthrove *Biblije* ter pridigi na tretjo nedeljo po sv. treh kraljih iz Luthrove in Spangenbergove postile.²⁰

5.1 Matejev evangelij: primerjava Luther – Trubar, Dalmatin

5.1.1 V Matejevem evangeliju v Luthrovi *Bibliji*²¹ je bil *es* 16-krat v anaforični vlogi. Trubar ga je šestkrat prevedel s slovenskim kazalnim zaimkom *to*, sedemkrat ga je izpustil, v treh pa je nekoliko spremenil strukturo stavka. Dalmatinov prevod *es* se v 12 primerih ujema s Trubarjem; nekoliko pogosteje se je odločil za rabo kazalnega zaimka (desetkrat), zaradi večjega upoštevanja Luthrove prevodne predloge pa je stavčno strukturo spremenil le enkrat.

(28) **Mt 24,33:**

Luther: Also auch / wenn jr das alles sehet / so wisset / das *es* nahe fur der thür ist.

Trubar: Taku tudi vi, kadar letu vŕe vidite, taku veidite, de ie bliŕi pred dauermi.

Dalmatin: Taku tudi, kadar bote letu vŕe vidili, imate véditi, de je *tu* blisi pred daurmi.

(29) **Mt 26,58:**

Luther: Petrus aber folgete jm nach von ferns / bis in den Pallast des Hohenpriesters / vnd gieng hin ein / vnd satzte sich bey die Knechte / Auff das er sehe / wo *es* hinaus wolte.

Trubar: Peter pag gre od dalezh fá nim, do Duora tiga Viŕshiga farye, Inu on notar gre tar fede htim hlapcem, de bi on ta konez uidil.

Dalmatin: Petrus pak je sa nym fhâl od dalezh notâr do tiga Viŕhiga farja Palazha, inu je notâr fhâl, inu je pèr Hlapzih fedil, de bi vidil, kakou konez bi *tu* imélu.

V besedilu se štirikrat pojavi tudi podtip anaforičnega zaimka v identifikacijskih stavkih. Te primere sta oba prevajala enako: v treh primerih (ko se pojavi sredi povedi) sta zaimke izpustila, v enem pa sta ga zamenjala s kazalnim zaimkom.

(30) **Mt 14,28:**

Luther: PEtrus aber antwortet jm / vnd sprach / HErr bistu *es* / so heis mich zu dir komen auff dem Wasser.

²⁰ Besedila so izbrana naključno, ne oziraje se na to, ali so v njih izpričani vsi obravnavani tipi, saj je glavni namen prikazati prevodne možnosti za nemški *es* in približno razmerje med njimi, zato se lahko zgodi, da v obravnavanem besedilu ni primera rabe zaimka *ono* v določeni vlogi ali nasploh; to ne pomeni, da tovrstna raba v tem delu ni prisotna, kaže pa, da je njen delež glede na ostale prevodne možnosti majhen.

²¹ Pri elektronskem iskanju zaimka *es* sem si pomagala s spletno stranjo www.bible.net, kjer je Luthrov prevod nekoliko jezikovno posodobljen. *Es* se je namreč v 16. stoletju pogosto pisal okrnjeno in stično s predhodno besedo (*ists*), zato z iskanjem po izvorni različici na www.biblija.net takšnih pojavitev ne bi našla. Zgledi pa so navedeni po izvorni različici Luthrove *Biblije* iz leta 1545.

Trubar: Peter pag nemu odgouori, inu prauí, Gofpud fi li ti, taku vkashi meni poiti htebi na tei uodi.

Dalmatin: PEtrus je pak njemu odgovoril, inu je djal: GOSPVD, Aku fi ti, taku vkashi, de jeft h'tebi grem, nad vodo.

(31) **Mt 14,26:**

Luther: Vnd da jn die Jünger sahen auff dem Meer gehen / erschracken sie / vnd sprachen / *Es* ist ein Gespenst / vnd schrien fur furcht.

Trubar: Inu kadar ty Iogri fa gledaio nega gredoZHiga verhu Moria, fo fe vfrashili, inu reko, *Tu* ie ena Pofshaft, inu feupyo od straha.

Dalmatin: Inu kadar fo Iogri njega vidili po Murji gredoZh, fo fe prestrafhili, inu fo djali: *Tu* je ena Pofhaft, inu fo vpili od strahu.

Zaimek *ono* v izbranem besedilu v tej vlogi ni bil uporabljen.

5.1.2 Pri korelatnem *ono* je delež nadomeščanja nemškega *es* z njegovo slovensko zaimensko ustreznico najvišji, vendar tudi tu povprečno doseže le okoli tretjino zgle dov. Od 33 pojavitev v obravnavanem Luthrovem besedilu jih je Trubar z *ono* prevedel 12 (40 odstotkov),²² Dalmatin pa le 7 (20 odstotkov).²³

(32) **Mt 27,6:**

Luther: *Es* taug nicht das wir sie in Gottes kasten legen / Denn es ist Blutgeld.

Trubar: *Onu* fe ne fpodobi, de mi te deimo vta Cerkouni Shtok, fakai tu fo eni denary te kry.

Dalmatin: *Onu* fe nefpodobi, de bi my nje v'Cerkouno pukfho djali: Sakaj tu je enu plazhilo te krij.

Večinoma sta se oba avtorja odločala za izpust prvine (Trubar 19-krat, Dalmatin 25-krat), le redko za spremembo strukture (Trubar dvakrat, Dalmatin le enkrat).

(33) **Mt 5,29**

Luther: *Es* ist dir besser / das eins deiner Glied verderbe / vnd nicht der gantze Leib in die Helle geworffen werde.

Trubar: Sakai bulshe ie tebi de en tui vud pogine, inu de tuie cillu tellu ne bode vershenu vta pekal.

Dalmatin: Sakaj tebi je bulfhe de en tvoj Vud konez vsame, inu nebo tvoje cillu Tellu v'Pakal vèrshenu.

(34) **Mt 18,19:**

Luther: Wo Zween vnter euch eines werden auff erden / warumb *es* ist / das sie bitten wollen / Das sol jnen widerfaren / von meinem Vater im Himel.

²² Navedeni deleži niso matematično točni, ampak so zaokroženi za lažjo primerjavo.

²³ Le v enem primeru najdemo *ono* pri Dalmatinu, ne pa tudi pri Trubarju, ki je na enakem mestu uporabil spremenjeno strukturo.

Mt 2,13:

Luther: Denn *es* ist fur handen / das Herodes das Kindlin süche / das selb vmb zu bringen.

Trubar: Sakai htimu pride de Erodesh bode iskal tu deite, tu iftu pogubiti.

Dalmatin: Sakaj *onu* fe bo sgudilu, de bo Erodelh tu Ditece yikal, de bi je konzhal.

Trubar: Aku dua is vmei vas bota ene misli na femli, fa kakorshno rezh bota proffila, bode nima dana, od muiga ozheta kir ie vnebefih.

Dalmatin: Ker kuli dva mej vami bota ene mifli na Semli, sa kakèrshno rezh bota ona profsila, ta bode nyma dana, od mojga Ozheta v'Nebefsih.

5.1.3 Kot »Platzhalter« se *es* v Luthrovem Matejevem evangeliju pojavi 36-krat. Kar 33-krat je tako v Trubarjevem kot v Dalmatinovem prevodu preprosto izpuščen. Pri tem je zaznamovani besedni red (z osebkom v rematskem položaju za osebno glagolsko obliko) pri obeh avtorjih ohranjen v približno polovici primerov, v drugi polovici pa je opuščèn in osebek prestavljen pred osebno glagolsko obliko. Primerjava pokaže, da je bila odločitev za ohranitev ali opustitev rematskega položaja osebka večkrat odvisna od strukture stavka, v katerem se pojavlja. Osebek sta avtorja ohranjata za glagolom, kadar je v stavku obstajal vsebinsko nepoudarjeni predmet ali prislavno določilo, ki je lahko zasedel položaj pred osebno glagolsko obliko v povedku.

(35) **Mt 16,3:**

Luther: Vnd des morgens sprecht jr / Es wird heute vngewitter sein / denn der Himel ist rot vnd trübe.

Trubar: Inu Viutro vi prauite, Danas bode hudu vreme, fakai tu nebu ie erdezhe tar shaloftnu.

Dalmatin: Inu sjutra pravite vy: Danas bo hudu vreme, sakaj Nebu je erdezhe inu shaloftnu.

Kadar ta pogoj ni izpolnjen, je osebek običajno prestavljen levo od osebne glagolske oblike.

(36) **Mt 13,3**

Luther: Sihe / *es* gieng ein Seeman aus zu seen.

Trubar: Pole, Eden kir feye gre vun feyati.

Dalmatin: Pole, en Sévez je vunkaj fhål fejat.

Vendar je tovrstna raba samo tendenca, ne pravilo. To kaže tudi dejstvo, da sta se v 10 primerih Trubar in Dalmatin odločila za različni rešitvi.

(37) **Mt 3,10**

Luther: *Es* ist schon die Axt den Bewmen an die wurtzel gelegt.

Trubar: Ta fekira ie vre× perloshena htimu dreuiumu korenu.

Dalmatin: Vshe je Sekira poloshena Drevju h'korenu.

(38) **Mt 8,19**

Luther: Vnd *es* trat zu jm ein Schriftgelerten.

Trubar: Inu per stopi tedai knemuen Piffar.

Dalmatin: Inu en Piffar je k'njemu stopil.

V enem primeru se je Trubar odločil za spremenjeno strukturo, Dalmatin pa spet za opustitev položajnega elementa.

(39) **Mt 22,23**

Luther: AN dem selbigen tage tratten zu jm die Saduceer / die da halten / *es* sey kein Aufferstehen.

Trubar: Na ta ifti dan, ftopio knemu ty Saducei, kateri prauio, de ty mertui gori ne vftano.

Dalmatin: NA taifti dan fo k'njemu ftopili Sadduceerji, kateri pravio, de nej gori vftajenja.

Zanimiv je primer, kjer je Trubar namesto enostavne uporabil zloženo poved z osebkovim odvisnikom, v kateri pa se pojavi korelatni *ono*. Dalmatin je na istem mestu edinkrat uporabil položajni *ono*.

(40) **Mt 10,21**

Luther: *Es* wird aber ein Bruder den andern zum tod vberantworten.

Trubar: *Onu* bo, de en brat tiga drufiga bode uto fmert daial.

Dalmatin: *Onu* bo pak en Brat drusiga v'fmèrt isdajal.

Tudi Trubar je položajni *ono* uporabil samo enkrat, v primeru posamostaljenega količinskega zaimka *ništer*. Dalmatin je na tem mestu uporabil samo *ništer*.

(41) **Mt 10,26**

Luther: *Es* ist nichts verborgen / das nicht offenbar werde.

Trubar: *Onu* nishter nei fakriuenu, de bi fe nekar ne refodelu.

Dalmatin: Nihtèr nej fkriveniga, kar bi fe neresodelu.

5.1.4 Tudi pri prevajanju formalnega *es* v obravnavanem besedilu (18 primerov) sta se Trubar in Dalmatin med sabo le malo razlikovala. V kar 11 primerih sta obliko opustila, v 5 pa sta spremenila celotno strukturo, kot v naslednjem zgledu.

(42) **Mt 14,14**

Luther: Vnd Jhesus gieng erfür / vnd sahe das grosse Volck / vnd *es* jamerte jn der selbigen / vnd heilete jre Krancken.

Trubar: Inu Iefus pride fem naprei, vgleda to mnoshizo tih ludi, Inu fe ie zhes te ifte fmilil, inu osdraui te kir fo bolni bili.

Dalmatin: Inu Iesus je vunkaj fhàl, inu je vidil ta velik folk, inu ony fo fe njemu v'ferci fmilili, inu je osdravil nyh bolnike.

Le v enem primeru sta oba uporabila zaimek *ono*.

(43) **Mt 26,53–54**

Luther: Wie würde aber die Schrifft erfüllet? *Es* mus also gehen.

Trubar: Koku bodo pag ta pifma dopelnena? *Onu* mora taku biti.

Dalmatin: Koku bi pak Pifma bila dopolnena? *Onu* mora taku biti.

Edini primer, v katerem se njun prevod razlikuje, je (44), kjer se je Trubar odločil za drugačno strukturo, Dalmatin pa je zaimek opustil.

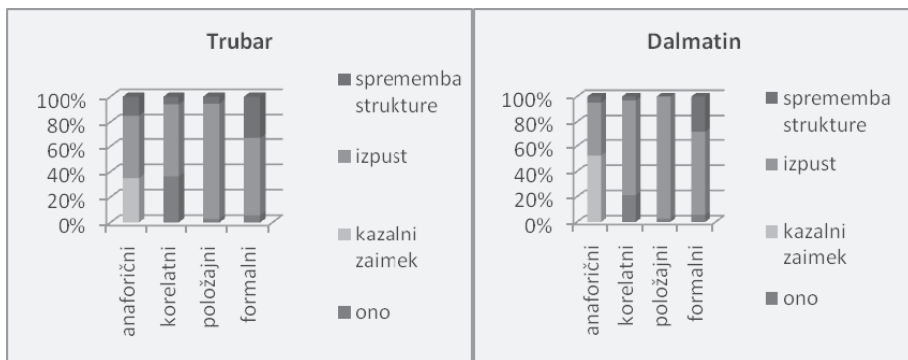
(44) **Mt 8,26**

Luther: Vnd stund auff vnd bedrawete den Wind vnd das Meer / Da ward *es* gantz stille.

Trubar: Tedai on vftane inu popriti tim veitrom inu timu moriu, inu fe fturi ena tihuft velika.

Dalmatin: Inu on je gori vftal, inu je poprètil Vètrom inu Morju: inu je cillu tihu poftalu.

5.1.5 Vidimo lahko, da sta se ob prevajanju nemškega neosebnega *es* v večini primerov oba avtorja odločala za izvirne slovenske izrazne možnosti. Za kalkirani neosebni *ono* sta se najpogosteje odločala v primeru korelatnega *es*, kar je skladno z visokim deležem te funkcije v skupnem številu pojavitev, vendar je tudi tu do kalkirane rabe prihajalo v manj kot polovici primerov.

Slika 3: Prevajanje nemškega *es* v Matejevem evangeliju pri Trubarju in Dalmatinu.

5.2 Kreljev in Juričičev prevod *Spangenbergove postile*

Neosebni *es* se pri Spangenbergu pojavlja redkeje kot pri Luthru, kar kaže, da je bila tudi njegova raba v nemščini deloma stilem. Pri Krelju in Juričiču pa se v izbranem odlomku neosebni *ono* sploh ne pojavi.

5.2.1 Pri primeru anaforičnega *es* sta se oba avtorja odločila za delno ponovitev strukture (45), v identifikacijskem stavku pa za kazalni zaimek *to* (46).

- (45) Helteft du Gott für einen gnedigen vatter / fo ift ers. Helteftu ihn für einen Tyrannen / fo ift ers auch (SA 1559, I: LVIII).

Ako ti Boga imaš sa tvoiga miloštiviga dobriga Ozheta, taku ie tvoi miloštivi dobri Ozha. Ako ga pak imaš s'eniga Tyrana, tako ti ie en Tyran (KPo 1567: LXXVII).

Ako ti Boga imash sa tuoiga miloštuiiga dobriga Ozheta, taku ie on tuoi miloštuii dobri Ozha. Ako ga pak imash sa eniga Tyranna, tako ie on en Tyran (JPo 1578: 57).

- (46) Wie: Ift diß fo ein köftlich gebet / find *es* doch kaum drey oder vier wort (SA 1559, I: LVI b).

Kako bi ta molitva tako mogocha bila fai fo *tù* kumai ftiri befede? (KPo 1567: LXXIIb.)

Kako bi ta molitua tako mogozha bila, vñai fo *to* komai ftiri befede? (JPo 1578, I: 53.)

5.2.2 Pri edinem primeru položajnega *es* v predlogi ga je Krelj izpustil, pri čemer je ohranil osebek v rematskem položaju, Juričič pa je osebek preoblikoval v nedoločniški polstavek, v glavnem stavku pa ni uporabil korelatnega *ono*.

- (47) *Es* ift noch beffer ein vngefundter leib / vnd Gottes hulde / denn ein gefundter leib / vnd Gottes zorn (SA 1559, I: LVI b).

ftukrat ie bulie eno bolehafto Gobavo telo polak duhovniga sdravia tër Milofti Boshye, kakòr eno sdravo zhiſto telo, polak fàrda inu nemilofti Boshije (KPo 1567: LXXIIIb).

Sakai veliku ie bulshe nesdrau shiuot imeti, inu Boshyo miloft, Kakor sdrau shiuot inu Boshy ferd (JPo 1578, I: 54).

5.2.3 V treh primerih, ko je v izvirniku šlo za korelatni *es*, sta ga enkrat oba prevajalca izpustila (48), dvakrat pa se je Juričič odločil za kazalni zaimek *to*, medtem ko je Krelj deloma spremenil strukturo (49).

- (48) *Es* war geboten / Leuit. 14. Das die Prierfter muſten die Auffetzigen befichtigen (SA 1559, I: LVII).

Sakai ie bilu ſapovedano v'tih tretih Buqvah Moifeſovih na 14. da ſo ti Farij morali Gobavce gledati (KPo 1567: LXXIII–LXXIIIb).

Sakai vtih tretih Buqvah Moifeſouih ie bilu ſapovedanu na 14. da ſo ty Fary morali gobauze ogledati (JPo 1578, I: 54b).

- (49) *Es* heiffet / wie der 19. Psalm ſagt: Bey den heyligen biſt du heylig (SA 1559, I: LVIII).

Inu ie tukai, kako ta 18. Pfalm govori. Pàr fveitih fi fveit (KPo 1567: LXXVII).

Inu ſe *to* rezhe, kakor ta 18. Pfalm gouori: Per tyh Suetih fi fuet (JPo 1578, I: 56b).

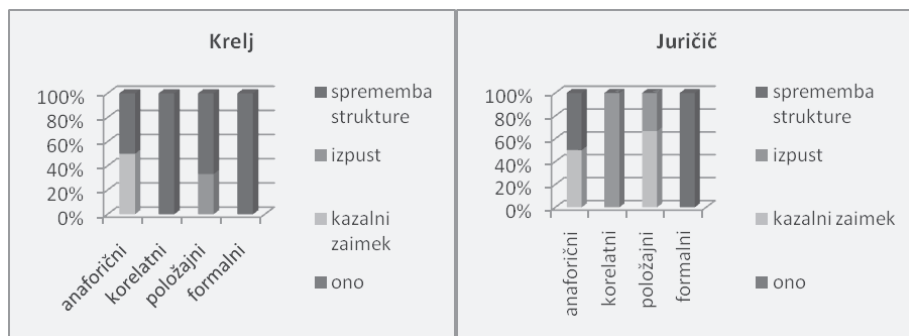
5.2.4 Tudi v edinem primeru formalnega *es* v besedilu ne Krelj ne Juričič nista uporabila neosebne *ono*, ampak sta nemško neosebno zvezo zamenjala z ustrežno osebno slovensko.

- (50) Ach *es* ift verlorn mit mir / Chriſtus wil mich nicht haben (SA 1559, I: LVIII).

Io meni, Ias fàm poglublen, Chriſtuſ me nozhe iméti (KPo 1567: LXXVII).

Io meni, Ieſt ſem pogublien, Chriſtus me ne hozhe imeti (JPo 1578, I: 57).

5.2.5 Pogosto spreminjanje strukture predvsem pri Krelju kaže na večjo neodvisnost od predloge in iskanje ustreznih slovenskih jezikovnih rešitev, kar lahko pojasni tudi skoraj popolno odsotnost neosebne *ono* v njegovih delih. Juričič je bil v skladnji nekoliko bolj odvisen od nemščine, čeprav je imel pred seboj že Kreljev prevod s ponekod drugačno strukturo. Kljub temu je – kot kaže izbrani odlomek – tudi pri njem raba neosebne *ono* bistveno redkejša kot v biblijskih prevodih. Morda bi se lahko ta razlika razlagala s tipom predloge, saj je svetopisemski tekst zahteval večjo zvestobo izvirniku kot pridižno besedilo, vendar Trubarjeva postila kaže, da je bilo to bolj odvisno od osebnega sloga prevajalca.

Slika 4: Prevajanje nemškega *es* v Spangenbergovi pridigi pri Krelju in Juriču.

5.3 Trubarjev prevod Luthrove *Hišne postile*

Glede na število pojavitev zaimka *ono* v neosebni rabi v celotni *Hišni postili* (ok. 1170) je razumljivo, da se je Trubar v svojem zadnjem delu za dobesedni prevod nemškega *es* odločal bistveno večkrat kot v svojih biblijskih prevodih.

5.3.1 Od sedmih anaforičnih *es*, uporabljenih v Luthrovi pridigi na tretjo nedeljo po sv. treh kraljih, jih je z *ono* prevedel štiri.

(51) wo er jm nicht wölle helffen / das ift / wo *es* wider Gottes ehre vnd feine feligkeit were / fo wölle er folchen jamer gern dulden vnd tragen (LH 1566, I: 62b).

Aku njemu ne hozhe pomagati, tu je, aku bi *onu* supar Boshjo zhaft inu njegovo Isvelizhajnje bilu, taku on hozhe rad takou jamer terpejti inu nofsiti (TPo 1595, I: 103–104).

Le v enem primeru je uporabil slovensko ustreznico *to*.

(52) Der Bapft hat ans diefem befelch feine Ohrenbeicht wöllen gründen [...] Aber *es* ift ein feer fauler grund (LH 1566, I: 63b).

Ta Papef'h je hotel is lete Sapuvidi to ispuvid gruntati [...] Ampak *tu* je en cilu gnil inu sanikerni grunt (TPo 1595, I: 105).

V dveh primerih je razmerja v stavku nekoliko spremenil in neosebni *ono* spremenil v osebni zaimek *on*.

(53) Wo nu lere vnd werck zufamen ftimmen / da fchafft *es* frucht (LH 1566, I: 62).

Kadar v'he Vuk inu della vkupe fhtimajo, taku *on* fad pernefse (TPo 1595, I: 103).

(54) Widerumb aber die hungerigen fettigen wil / Vnangefehen / *es* feien Heiden oder Jüden (LH 1566, I: 64b).

Spet nasaj te lazne on hozhe nafytiti, Nizh na tu gledajozh, *ony* fi bodite Ajdje ali Iudje (TPo 1595, I: 107).

Da pri Trubarjevi rabi neosebnega *ono* ni šlo vedno samo za prevodno kalkiranje, ampak delno tudi za širitev v druge položaje, kaže primer, ko je ta izraz uporabil tudi na mestu, kjer v izvorniku ni rabljen.

- (55) Das heißt nicht allein recht gleuben / fondern auch recht beten / Wie denn allweg beyeinander ift (LH 1566, I: 62b).
Tu fe pravi nikar le prou verovati, temuzh tudi prou moliti, kakor je *onu* vfelej vkupe (TPo 1595, I: 104).

5.3.2 Korelatni *es* je v obravnavanem odlomku največkrat (v šestih od osmih primerov) preveden z neosebni *ono*.

- (56) Aber *es* ift vnnot / folche faule zoten widerlegen (LH 1566, I: 63b).
Ampak *onu* nej potreba, takovu sanikernu falfh naprejdajeinje, nasaj ftavit (TPo 1595, I: 105).

Slovenske izrazne možnosti je Trubar uporabil samo v dveh primerih: enkrat je *es* opustil (57), drugič pa ga je nadomestil s kazalnim zaimkom *to* (58).

- (57) Darumb were *es* wol zu wündfchen / das wir an Chriftum dermaffen auch könden gleuben / der durch fein Wort fo reichlich bey vns wonet (LH 1566, I: 64).
Saku bi fe dobru moglu volzhiti, de bi my tudi taku filnu mogli na Chriftusa verovati, kateri fkusi fvojo befědo taku bogatu per nas prebiva (TPo 1595, I: 106).
- (58) Aber *es* ift ein feer fauler grund. Denn was gehets vns an / was Gott den Jüden des Auffatzs halben geboten hat? (LH 1566, I: 63b).
Sakaj kaj nas *tu* angre, kar je Bug tem ludom sa teh Gob volo sapovėdal? (TPo 1595, I: 105.)

5.3.3 Položajni *es* se v obravnavanem besedilu pojavi samo dvakrat. Enkrat ga je Trubar prevedel z *ono*, drugič pa ga je izpustil.

- (59) *Es* kan einer arm / kranck / elend vnd veracht fein / vnd dennoch felig werden / wie *es* denn mit allen Chriften gehet (LH 1566, I: 63).
Onu more eden vbog, bolan, reven inu ferrahtan, inu vener isvelizhan biti, Kakor *onu* s'vfemi Karfzheniki gre (TPo 1595, I: 104).
- (60) NV find aber folche zwei wunderwerck hie nicht allein anzufehen / als zeugnis der Lerre (Denn weil *es* folche werk find / die vber alle menfchliche krafft vnd vermögen find / mus die Vernuft fur fich felbs schlieffen / wie wir an Nicodemo / Johan. 3. hören / das folche zeichen niemand thun kam / denn Gott fey mit jm) (LH 1566, I: 62).
Nu taku fe pak takova dva zhudefsa letukaj nejmajo le gledati, kakor prizhovanje tiga Vuka, (sakaj kadar fta[!] takova della, katera fo zhes vfo zhlovefko krafft muzh inu premagenje, kakor my vidimo na Nicodemufi Ioan. 3., de takove zaihne nihzhe ne more fturiti, samuzh Bug je shnym) (TPo 1595, I: 103).

5.3.4 Formalni *es* je edina neosebna raba zaimka, ki je v obravnavanem odlomku s slovenskim *ono* nadomeščena v manj kot polovici primerov (štirje od devetih).

(61) Denn also fölte *es* gehen / das er erflich predigte / vnd danach folche Predigt mit Wunderwercken bezeugete (LH 1566, I: 62).

Sakaj taku *onu* ima yti, de bi on pervizh pridigoval, inu potle takovo Pridigo s'zhudefsi prizhal (TPo 1595, I: 102).

V treh primerih je formalni *es* izpuščen, le v dveh primerih pa je Trubar namesto nemškega neosebnega izraza uporabil izvorno slovensko strukturo.

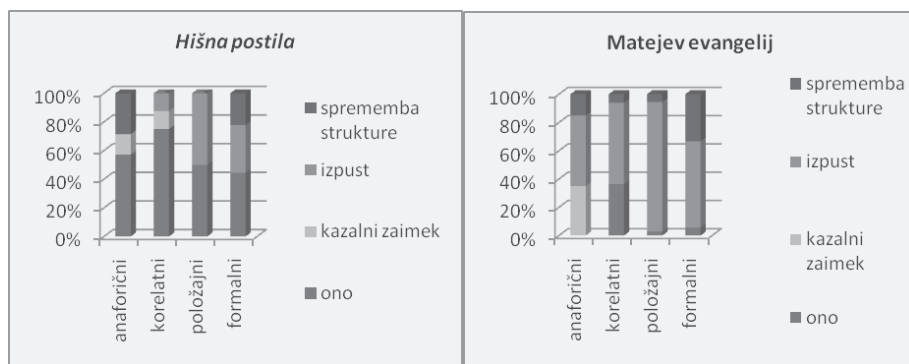
(62) Mit mir ifts verloren, ich mus ander ander Leute genieffen (LH 1566, I: 64).

Smano je izgubleno, jeft morem drusih ludy vřhyti (TPo 1595, I: 107).

(63) Denn *es* hat gemeinlich mit vns den mangel / das wir nicht allweg wissen / was vnd wie wir bitten follen (LH 1566, I: 63).

Sakaj mi po nafhi ikafhene [sic!] naturi neveimo vřlei, fakaj, inu vřakovi vřhy bi imejli proffiti (TPo 1595, I: 104).

5.3.5 Tudi iz obravnavanega odlomka lahko vidimo, da je *Hiřna postila* glede rabe neosebnega *ono* enkratna med deli slovenskih protestantskih piscev, saj se je Trubar v bistveno veđji meri odločal za dobesedno prevajanje nemških konstrukcij z *es* kot v svojih predhodnih delih, čeprav je ob tem povprečno v polovici primerov uporabljal tudi izvorne slovenske izraze. Najpogosteje je kalkiranje *es* v korelatni funkciji, v kateri je neosebni *ono* najpogosteje rabljen tudi v drugih Trubarjevih besedilih.

Slika 5: Trubarjevo prevajanje nemškega *es* v Luthrovi pridigi in primerjava z Matejevim evangelijem.

6 Zaključek

Analiza celotnega gradiva in primerjava prevodov posameznih odlomkov sta potrdili, da je neosebna raba osebnega zaimka srednjega spola v slovenščini 16. stoletja obstajala predvsem zaradi vpliva nemščine, vendar so se različni tipi – anaforični, položajni, korelatni in formalni (ki so v osnovi enaki kot v nemščini) – uveljavili različno močno. V slovenščini se je najširše uveljavil korelatni *ono* kot sonanařalni

izraz za osebkov odvisnik, posebej pri Trubarju, pri katerem se (redko) pojavlja tudi v samostojneje tvorjenih odlomkih. Posebnost je Trubarjev prevod Luthrove *Hišne postile* (1595), ki od ostalih odstopa tako po številu pojavitev (70 odstotkov vseh) kot po približno enakomerni razporeditvi vseh štirih tipov.

Analiza prevajanja nemškega neosebnega *es* v vzorčnih besedilih pa je pokazala, da je delež dobesednega prevajanja neosebnega *es* z *ono* v večini besedil majhen, saj pri vseh avtorjih, čeprav v različni meri, prevladujejo izvirna slovenska jezikovna sredstva: kazalni zaimek *to* (predvsem za anaforični *es*), izpust neosebne prvine ali preoblikovanje strukture stavka. Izjema je spet *Hišna postila*, pri kateri je vpliv nemške skladnje bistveno močnejši in posledično delež kalkiranega neosebnega *ono* precej večji kot v ostalih delih.

VIRI

- DC 1584 = Jurij DALMATIN, 1584: *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*. Wittenberg.
- JPo 1578 = Jurij JURIČIČ, 1578: *POSTILLA, To ie KERSZHANSKE EVANGELSKJE predige*. Ljubljana.
- KPo 1567 = Sebastijan KRELJ, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.
- LH 1566 = Martin LUTHER, 1566: *Haußpostill*, I–III. Nürnberg: Gedruckt durch Vlrich Newber vnd Dieterich Gerlatzen.
- SA 1559 = Johannes SPANGENBERG, 1559: *Außlegungen der Episteln vnd Euangelien*, I–III. Nürnberg: Gedruckt durch Iohann vom Berg vnnnd Vlrich Newber.
- TC 1567 = Primož TRUBAR, 1567: *TA CELI CATEHISMVS*. Tübingen.
- TfC 1595 = Felicijan TRUBAR, 1595. *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*. Tübingen.
- TkM 1579 = Janž TULŠČAK, 1579. *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE*. Ljubljana.
- TPo 1595 = Primož TRUBAR, 1558: *HISHNA POSTILLA*, I–III. Tübingen.
- TR 1558 = Primož TRUBAR, 1558: *EN REGISHTER*. Tübingen.
- TtPre 1588 = Matija TROŠT, 1588. *ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA*. Tübingen.
- ZK 1595 = Janž ZNOJILŠEK, 1595: *KATECHISMVC DOCTORIA Martina Luthra*. Tübingen.
- Listkovno gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, zbrano s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.*

E-VIRI

- Jože KRAŠOVEC, 2004: *Biblija Slovenica: Elektronski vir*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.

Biblija.net: Sveto pismo na internetu. Dostopno na: www.biblija.net (24. 5. 2011).

Bible.com. Dostopno na: www.bible.com (20. 4. 2011).

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka *Linguistica et philologica* 18.)
- Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Greville CORBETT, 1991: *Gender.* Cambridge itd.: Cambridge University Press.
- Gerhard HELBIG in Joachim BUSCHA, 2001: *Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht.* Berlin itd.: Langescheidt.
- Simona KRANJČ, 2006: Vzpostavljanje reference v govorjenih in zapisanih besedilih. *Zbornik Matice srpske za slavistiku = Slavističeskij zbornik = Review of Slavic Studies* 69. 153–166.
- Majda MERŠE, 2010: Trubarjeva *Hišna postila* (1595) v odnosu do Lutrove prevodne predloge. *Jezikoslovni zapiski* 16/2. 7–32.
- Jochen RAECKE, 1995: »er sich des schwären Wercks, nämlich die Haußpostill D. Martini Lutheri, in die Windische Sprach zu vbersetzen vnderfangen«: »Windisches« in der »Windischen Sprach« der Truberschen »Hishna postilla«. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit.* Ur. Eugenio Coseriu in Rolf-Dieter Kluge. München: Verlag Otto Sagner. 382–413.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- , 1987: *Razprave o slovenskem jeziku.* Izbral in uredil Franc Jakopin. Ljubljana: Slovenska matica.
- Mirko RUPEL, 1566: *Slovenski protestantski pisci.* Ljubljana: DZS.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica: Četrta, prenovljena in razširjena izdaja.* Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1996: Določnost kot besedilna prvina v slovnичnem opisu slovenskega jezika (ob Kopitarjevi slovnici). *Kopitarjev zbornik.* Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja 15). 115–30.
- , 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja.* Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Gisela ZIFONUN, 1997: *Grammatik der deutschen Sprache I–III.* Berlin, New York: W. de Gruyter.
- Andreja ŽELE, 2001: *Vezljivost v slovenskem jeziku: S poudarkom na glagolu.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

SUMMARY

The impersonal use of the form *ono* ‘it’ entered 16th-century Slovene under the influence of German—a structurally different language—which is shown by the fact that it appears mainly in translated texts (with the exception of poems, where the requirements of verse and possibly rhyme demand a more thorough revision of the original). From the four types of the impersonal *ono* (anaphoric, correlative, positional, and formal), was more broadly used mainly the correlative *ono* as a coreferential expression for the subjective clause. It was often used by Trubar, not only in his translations, but also in his introductions, while it is noticeably rare in Krelj’s writing.

The analysis of the translation of the German impersonal *es* in sample texts has shown that in most texts the share of the calques with *ono* is small, as most authors, even if to a various degree, use predominantly authentic Slovene linguistic means (omission, replacement with a demonstrative pronoun *to*, reformulation of the structure). An exception is Trubar’s translation of Luther’s *House Postil*, which accounts for seventy percent of all attestations of the impersonal *ono* in Slovene Protestant writing. In this text the influence of the German syntax is significantly stronger and consequently, the share of the calqued impersonal *ono* is considerably larger than in other works, i.e., approximately fifty percent, of which the correlative *ono* has the largest share.